

ПРОФЕСОР ОЛЕКСІЙ ЯКОВИЧ БОГАЄВСЬКИЙ

Ткаченко М.М., Топчій Т.В.

Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, Україна

Другим завідувачем кафедри рентгенології у Київському медичному інституті був відомий український вчений-рентгенолог доктор медичних наук професор Олексій Якович Богаєвський (1890-1959 рр.) [7, 15, 22].

О.Я. Богаєвський народився 2 жовтня 1890 р. у Полтавській губернії в родині священника Іакова Богаєвського. У 1908 р. у Полтаві він закінчив гімназію, 1915 р. — медичний факультет Університету Св. Володимира [1]. Під час першої світової війни працював рентгенологом у військовому шпиталі, над яким шефствувала вдовуюча Імператриця Марія Федорівна. Завдяки цьому шпиталю мав сучасне обладнання, у тому числі і рентгенівський апарат [7, 8]. У шпиталі О.Я. Богаєвський познайомився з Анастасією Володирицею Пушешніковою (1899-1959 рр.) — донькою активного учасника першої світової війни, командира 14-го саперного батальйону, генерал-майора Російської Імператорської армії Володимира Васильовича Пушешнікова (1859-1941 рр.), з якою одружився 1916 року. 19 вересня 1917 р. у молодих народився син Олексій (помер у 1993 р.).

У 1920 р. у Київському медичному інституті була створена кафедра рентгенології, яку до 8 листопада 1921 р. очолював професор Євген Фердинандович Вебер [22,24,29]. Помічником завідуючого був О.Я. Богаєвський, лаборантом — В.П. Бергман [26]. У Є.Ф. Вебера, як і у деяких професорів інституту, не склалися нормальні стосунки з новою владою, і він був змушений виїхати за кордон. У фонді ЦДАВО є звіт про роботу інституту за 1922 р. [28]. У ньому повідомляється про еміграцію професорів В.К. Линдемана, Є.Ф. Вебера та І.Ю. Руберта. Там же відзначається: "Дуже важко було подолати психологію деяких професорів, упевнених в тому, що Радянська влада покликана лише руйнувати, а не творити. Тому ця група професорів не тільки не сприяла в роботі, але і гальмувала роботу". У цій же справі є протокол засідання бюро Київського медичного інституту від 18 листопада 1921 р., в якому значиться наступне: "...позаяк проф. Вебер виїхав на Батьківщину до Польщі, як біженець 8/XI-1921 р.". В цій же справі є рішення про те, що практичну роботу на кафедрі доручається проводити О.Я. Богаєвському [27].

Це були неймовірно важкі роки для всієї країни і для вітчизняної медицини. Так, видатний хірург професор М.М. Волкович (1858-1928 рр.) у доповіді на Вченій Раді говорив: "Страшений холод, голод, хворі розбігаються, немає білизни...". Таке ж важке положення було і на кафедрі рентгенології, кабінети не були облаштовані для прийому хворих, відсутні реактиви, не вистачало кваліфікованих співробітників.

Директор інституту професор Є.Г. Черняхівський (1873-1938 рр.) допомагав кафедрі у створенні умов для викладання дисципліни. Майже на кожному засіданні бюро Київського медичного інституту ставиться питання про рентгенівські кабінети. Так, в протоколі засідання від 8 березня 1922 р. відзначається: "Рентгенівські кабінети факультетських клінік, 2-ї Радянської лікарні, Одонтологічного факультету є власністю інституту. Персонал кабінетів перебуває на службі в медінституті, а харчове утримання одержує від Губздрава. Постають питання про необхідність — Губздравом". У червні 1922 р. професор Є.Г. Черняхівський говорить про обов'язкове використання для викладання дисципліни всіх рентгенкабінетів (військового шпиталю, факультетських клінік, Чорноробочої лікарні, одонтологічного факультету), а один з зазначених кабінетів пропонує закріпити за кафедрою рентгенології.

13 червня 1922 р. виконуючим обов'язки завідувача кафедри рентгенології призначається професор Г.С. Іваницький (1867-1940 рр.) — завідувач кафедри оперативної хірургії і топографічної анатомії. Через декілька місяців виконуючим обов'язки завідувача кафедри рентгенології став приват-доцент О.Я. Богаєвський.

Як свідчать архівні матеріали, у 1925 р. визначні професори терапевти Ф.Г. Яновський, М.М. Губергіц, В.В. Виноградов, невропатолог Б.М. Маньковський, травматолог С.Л. Тимофеев, патологоанатом П.О. Кучеренко, акушер-гінекологи О.І. Крупський, Г.Ф. Писемський, хірурги М.М. Москальов, Є.Г. Черняхівський, уролог А.А. Чайка рекомендують на штатну посаду завідувача кафедри рентгенології Київського медичного інституту О.Я. Богаєвського — приват-доцента КМІ, завідувача рентгенкабінетом Київського військового шпиталю, "який впродовж трьох з половиною років самостійно, за дорученням правління КМІ, завідує кафедрою рентгенології КМІ" [12]. Надається характеристика О.Я. Богаєвського як "доброго товариша з яскраво виявленими колегіальними якостями. Відомий він також і з боку працелюбства і працездатності. Брав участь і очолював роботу наукової комісії № 6 КМІ, бере участь у науковій і суспільній роботі, поза межами КМІ, на шляху організації рентгенологічної підсекції медичної секції Української Академії Наук, де був обраний заступником голови та за представника від Української Академії Наук до ради Всесоюзної асоціації рентгенологів. Крім того, він перебував в складі редакційної колегії "Київського медичного збірника" (12 жовтня 1925 р.).

Згідно наказу № 322 по КМІ від 31 травня 1926 р. "затверджується на посаді зав. кафедри рентге-

нології приват-доцент, старший асистент, виконуючий обов'язки завідувача цієї кафедри д-р Богаєвський з 17 березня ц.р. Підстава: протокол Правління КМІ від 17/III та повідомлення Укрфосу № 017681" [12].

Своїм першим вчителем О.Я. Богаєвський вважав професора Є.Ф. Вебера, який все своє життя займався науковою, педагогічною і клінічною діяльністю [24]. У 1927 р. Олексій Якович проходить стажування в клініках Берліна, Відня [10], навчається у видатних австрійських рентгенологів М. Гаудека (1880-1931 рр.) та Г. Гольцкнехта (1872-1931 рр.), займається підготовкою висококваліфікованих фахівців на кафедрі. Під час наукового відрядження О.Я. Богаєвського за кордон у червні-липні 1927 р. обов'язки завідувача кафедри рентгенології виконувала професор Віра Гнатівна Гедройц (1876-1932 рр.) — перша російська жінка професор хірургії, завідувач кафедри факультетської хірургії (1929-1930 рр.).

О.Я. Богаєвський захистив кандидатську "Методика рентгеновського дослідження і діагностика" та докторську "Рентгеновські методи дослідження молочної залози, діагностики її захворювань та значення останньої" дисертації.

Вивчаючи матеріали п'ятого Всесоюзного з'їзду рентгенологів і радіологів, який відбувся у Києві 18-23 травня 1928 р. ми зустрічаємось з О.Я. Богаєвським як з вченим, котрий добре обізнаний в різних розділах рентгенології, виступає з доповідями та в обговоренні питань рентгенодіагностики захворювань страховоду, шлунка, товстої кишки. Так, знову проявляється увага до симптома Вебера [6], який на думку О.Я. Богаєвського, є дуже інформативним при диференційній діагностиці між раком страховоду та іншими захворюваннями [18]. Олексій Якович наполегливо рекомендує контрастне дослідження кишечника при різних його захворюваннях, підкреслює важливість повторних рентгенологічних досліджень, висловлює свої клінічні спостереження. Він також надає рекомендації з приводу лікування хвороб шкіри рентгенотерапевтичним методом, а ознакою успіху лікування вважає зміну концентрації кальцію в крові. Не минає О.Я. Богаєвський і питань викладання дисципліни, підкреслюючи, що у Києві на медичному факультеті університету рентгенологія почала викладатися з 1909 р., Олексій Якович вважає: "Відсутність знайомства лікаря з основами рентгенології — факт, який принижує його престиж навіть в очах хворих" [18].

У 1934 р. на I українській конференції рентгенологів і онкологів, що відбувалась в Харкові, О.Я. Богаєвський знов нагадує про "циркуль Вебера" і більш розширені можливості його використання [25], а у 1936 р. з'являється робота "Розвиток ліктьового суглоба в рентгенологічному зображенні (Дитячий та юнацький вік)" [5]. На цій конференції він також з О.Г. Сикорським тор-

кається питання помилок при виявленні сторонніх тіл. Займаючись лікуванням коклюшу рентгенотерапією малими дозами, О.Я. Богаєвський в своєму виступі говорить про успішність цього лікування.

Програмою темою II українського з'їзду рентгенологів і радіологів, який відбувся в Харкові 17-21 грудня 1936 р., є "Сучасна рентгенодіагностика захворювань серцево-судинної системи" [14]. О.Я. Богаєвський представляє доповідь "Рентгенодіагностика медіастинітів і перикардитів", яка навіть з позицій сьогодення може бути корисною. Так, він пише: "В основу рентгеновської симптоматології кладуться насамперед патологічні зміни в зазначених відділах, які угрунтовують типову рентгеновську картину, і в другу чергу — взаємовідношення з сусідніми органами (розташування, рух, деформація тощо). Рентгенологічний метод дає найбільші можливості для визначення початкових обмежених локалізацій медіастинітів і перикардитів, а також і для вивчення змін протягом процесу, для диференціації їх з іншими змінами в цих відділах, а також для контролю і прогнозу".

Вражають глибокі знання О.Я. Богаєвського з рентгенодіагностики майже всіх органів і систем, а також набутий великий досвід застосування рентгенотерапії для лікування різних захворювань. Мова йде про лікування аспе *vulgaris*, коклюша, раку травного каналу, деяких захворювань нервової системи. Він професійно займається цими питаннями.

Ще у 1918 р. у звіті рентгенкабінету Київського Військового шпиталю за 1916 р. з'являється робота молодого лікаря Олексія Богаєвського "Рентгеноанатомія локтевого суглоба в детському і юнацькому віці" [9]. В різні роки своєї наукової діяльності він повертається до цієї проблеми [5]. Про глибину вивчення питання свідчить той факт, що у 1958 р. Л.К.Семенова в роботі "Суставно-связочный аппарат человека в онтогенезе" посилається на роботу О.Я. Богаєвського як на глибоко і об'єктивно розроблену проблему [20].

Слід відзначити, що першим методикою маммографії в нашій країні почав застосовувати в клініці О.Я. Богаєвський (1929) [2, 3], а методикою дослідження проток молочних залоз — М.М. Кукін. Пізніше О.Я. Богаєвський захистив докторську дисертацію, яка була присвячена рентгенологічним методам дослідження молочної залози. Проте систематичним і масовим цей вид досліджень став тільки в шестидесятих роках минулого століття [19].

У своїх спогадах згадує О.Я. Богаєвського визначний терапевт, колишній директор Інституту геронтології академік Д.Ф.Чеботарьов. Він, закінчуючи інститут, окрім терапії спеціалізувався по рентгенології у завідувача кафедри професора О.Я. Богаєвського [30].

З документів 20-х років виходить, що на кафедрі працюють 2-3 співробітники, включаючи

завідувача кафедри. Але вже у 1933 р. О.Я. Богаєвський подає на ім'я директора КМІ рекомендації на посади асистентів кафедри рентгенології — "на Левинського, Єфремова, Кеніга, Перельмана, Вележева (який вже 3 роки працював на кафедрі)" [11].

Є документ, в якому представлені наукові роботи співробітників кафедри рентгенології за 1920-1935 рр. [9]. Таких робіт нараховується 70. Також викладені проблеми, над якими працювали співробітники кафедри рентгенології:

А. Вплив X-променів на ендокринні залози.

Б. Нові методи в рентгенодіагностиці і удосконалення та уточнення тих, що існують.

а) рентгенодіагностика захворювань м'яких тканин;

б) рентгенодіагностика захворювань шлунково-кишкового тракту.

В. Локалізація сторонніх тіл.

Г. Рентгенотерапія (нові методики): а) захворювання шкіри; б) захворювання внутрішніх органів; в) комбінована терапія.

Е. Розробки педагогічного процесу.

Серед авторів надрукованих робіт співробітники кафедри Ф.П. Богатирчук [6, 23], О.Г. Сикорський [4, 21], Левинський, Дубровський, О.П. Єфремов, П.П. Кеніг, Соловійов, В.М. Михайлов, Р.Л. Перельман.

В архівних документах 1933-1934 рр. є "Програма з рентгенології лікувально-профілактичного факультету" [13]. Навіть сьогодні, коли дисципліна викладається майже століття, нас приємно дивує об'єм цієї програми (складається з 21 розділу), логічність викладання матеріалу, важливість поставлених завдань. Ця програма охоплює не тільки фізико-технічну частину, історичний огляд розвитку дисципліни, але й дуже детально представляє рентгенодіагностику кістково-суглобового апарату, черепа, органів огруддя (легенів, міжстіння діафрагми, плеври), шлунково-кишкового тракту.

Великим внеском О.Я. Богаєвського в українську медицину була підготовка і видання у 1929 р. разом з М.М. Губергіцом, М.А. Левитським та іншими професорами Київського медичного інституту посібника "Медичний порадник. Довідник з клінічної медицини для лікарів" [16]. У 1940 р. його перевидало Державне медичне видавництво УРСР [17].

У перші два десятиліття свого існування кафедра розвивалася, розширювалася, проводились наукові дослідження на актуальні теми, читалися не обов'язкові (факультативні) приват-доцентські курси, писалися і захищалися дисертації (наприклад, докторські дисертації О.Я. Богаєвського і Ф.П. Богатирчука). Співробітники кафедри брали участь у роботі наукових форумів [V Всесоюзний з'їзд рентгенологів і радіологів (1928 р.) у Києві, I (1934 р.) та II (1936 р.) Українські з'їзди рентгенологів і радіологів у Хар-

кові, нейрорентгенологічна сесія (листопад 1936 р., Київ) та ін.).

На жаль, ми мало знаємо про життя і діяльність О.Я. Богаєвського у воєнні та повоєнні роки. Відомо, що під час гітлерівської окупації він знаходився у Києві, займався приватною практикою. Після відновлення за ініціативою патологоанатома професора Б.П. Кучеренка і хірурга доцента О. Лазуренка роботи Київського медичного інституту О.Я. Богаєвський став читати курс рентгенології [15]. Потім виїхав до Польщі, а згодом до Німеччини, де працював лікарем і брав активну участь в роботі українських емігрантських організацій, зокрема у заснуванні медичного відділу Української Вільної Академії Наук (УВАН) у Мюнхені [15]. У 1947 р. прибув до США. 27 грудня 1954 р. при натуралізації у Сполучених Штатах О.Я. Богаєвський змінив прізвище на Alexius Brown. Жив він у південному окрузі Нью-Йорка.

О.Я. Богаєвський був членом Російської академічної групи (РАГ) у США [1], яка була створена у 1948 р. і об'єднувала відомих вчених, вихованців дореволюційних російських університетів і вищих навчальних закладів. Першим головою РАГ у США був колишній ректор Київського університету відомий філософ професор Євген Васильович Спекторський (1875-1951 рр.), потім колишній ректор Московського університету професор М.М. Новиков (до 1966 р.), колишній проректор Петроградського університету О.О. Боголепов (до 1970 р.), професор М.С. Арсен'єв [31]. РАГ сприяла зміцненню традиційної російської культури серед своїх членів і знайомила з нею місцеву громадність, видавала наукові праці своїх членів, допомагала молодим науковцям, організовувала наукові дослідження, улаштовувала відкриті лекції.

О.Я. Богаєвський надрукував близько 150 робіт, присвячених результатам експериментальних, клінічних досліджень і медичної практики.

Помер професор О.Я. Богаєвський 10 травня 1959 р. у США.

РЕЗЮМЕ. Стаття посвячена науковій, педагогічній і клінічній діяльності доктора медичних наук професора Олександра Яковлевича Богаєвського (1890-1959 гг.), который в 1926 г. был избран заведующим кафедрой рентгенологии Киевского медицинского института и занимал эту должность до 1941 г.

Ключевые слова: Алексей Яковлевич Богаевский, Киевский медицинский институт, Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, кафедра рентгенологии, радиология.

SUMMARY. The article is devoted to the scientific, pedagogical and clinical activities of Professor Alexey Ya. Bogaevsky (1890-1959). In 1926 he was elected Chief of the Department of Radiology of the Kyiv Medical Institute and held this position till 1941.

Key words: Alexey Ya. Bogaevsky, Kyiv Medical Institute, A.A. Bogomolets National Medical University, Department of Roentgenology, radiology.